

Sıddık KORKMAZ (Ed.)

İmam Mâtürîdî'nin İzdüşümü

Ankara: Fecr Yayınları, 2019. I. Baskı, 341 sayfa, ISBN: 978-605-7570-45-1

■ Hatice Merve ÇALIŞKAN BAŞER*

Eser, editörlüğünü Prof. Dr. Sıddık Korkmaz'ın yaptığı, alanında uzman olan dokuz yazarın tebliğ olarak sundukları yazılarının, akademik olarak düzenlenerek makale biçimine getirilmesiyle oluşmuştur. Kitaba, İslam dininin aşırılıktan uzak, orta yolu tavsiye eden "vasat ümmet" ve faydalı, adaletli olan "hayırlı ümmet" olduğu takdim edilerek başlanmaktadır. Bu amaçla özgür düşünmeyi ve akletmeyi esas alan, mezhep aşırılıklarını eleştiren, İslami ilimlerin pek çok sahasında eser vermiş olan Mâtürîdî'nin fikirleri ve ilim düşüncesi çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Kitabın hazırlanmasındaki esas amaç, İslami ilimlerde kabul görmüş İmam Mansur el-Mâtürîdî'nin görüş ve eserlerinin halka kazandırılmasıdır. Öte yandan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebinin çoğunluğun benimsediği, yorumlamaya müsait yapısını ve kurucusu sayılabilecek Mâtürîdî'nin düşünce dünyasını tanıma ve anlama isteği de bu kitabın yazılması için bir sebep teşkil etmiştir. Eser, yazarlar hakkında kısa bilginin verilmesinden sonra, takdim, ön söz ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Her bölümün altında da üç ayrı makale bulunmaktadır.

Birinci bölüm "Mâtürîdî ve İnsan" başlığı ile hazırlanmıştır. Bu başlık altında Mâtürîdî'nin "irade özgürlüğü", "hidayet-ahlak ilişkisi" ve "akıl-eylem teorisi" ile ilgili görüşlerine yer verilerek, insanın kişiliğinin oluşmasındaki katkıları incelenmiştir. İlk makale Doç. Dr. Harun Işık tarafından yazılmıştır ve "Mâtürîdî'nin Düşüncesinde İrade Özgürlüğünün Temellendirilmesi" başlığını taşımaktadır. Bu konuyla ilgili çok çeşitli yaklaşımlar içinden insanın tercih hakkı bulunmadığı ve bizzat eylemlerinin yaratıcısı olduğuna yönelik zıt kutuplu iki yaklaşım anlatıldıktan sonra, bunların arasında bir yerde yer alan Mâtürîdî'nin irade özgürlüğü ile ilgili yaklaşımı ele alınmıştır. Ona göre insanın seçebildiği, dolayısıyla sonuçlarından sorumlu olduğu ihtiyari eylemleri ve

* Arş. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı. E-Posta: hmerv.baser@ikcu.edu.tr – ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0877-7757>

hiçbir etkisinin bulunmadığı zorunlu eylemleri vardır. Her iki durumda da Allah eylemleri bilmekte; ancak bilmesi yaratması anlamına gelmemektedir. Bölümde bu hususların detaylı izahları yapılarak Mâtürîdî'nin bu konuya getirdiği açıklamalara yer verilmiştir.

İkinci makale Doç. Dr. Harun Çağlayan tarafından yazılmış, "İmam Mâtürîdî'de Hidayet-Ahlak İlişkisi" başlığı altında Allah ile insanın, hidayet ve onun tezahürü olarak ahlakın gerçekleşmesinde beraber etkili oldukları anlatılmıştır. Burada Mâtürîdî'nin özgür olarak iyiyi seçen ama bunun neticelenmesinde sınırlı özgürlüğe sahip insanın, seçtiği eylemlerden de sorumlu olacağı fikrinden hareketle hidayetin nasıl tanımlandığı anlatılmıştır. Farklı mezheplerin bu konular hakkındaki fikirlerinin yanında, hidayetin irade ve hikmetle ilişkisine de yer verilmiştir.

Üçüncü makale "İmam Mâtürîdî'de Akıl ve Eylem Teorisi-Sürekliliği ve Anlık Yaratılan Evrende İnsanın Özne Oluşunun İmkânı" başlığı ile hazırlanmış ve Prof. Dr. Mehmet Evkuran tarafından kaleme alınmıştır. Burada öncelikli olarak akıl yürütme yani istidlâl ile bilgilere ve Mâtürîdî'nin bunun neden gerekli olduğuna ilişkin açıklamalarına yer verilmiştir. Daha sonra bu hususun Mâtürîdî tarafından nasıl uygulandığı "kaza-kader" konuları kullanılarak detaylandırılmıştır. İnsanın yaratılmasının ve belirli özellikleri barındıran âleme gönderilmesinin onun kaderi olduğunu söyleyen Mâtürîdî, aynı zamanda insanın bu donanımlarıyla eylemini yaparken özgür iradeyle seçim yaptığını ve sonuçlarının kendi sorumluluğunda olduğunu belirtmektedir. Yazar konuyla ilgili farklı görüşleri burada sıralarken yine Mâtürîdî'nin kudret, ecel ve irade ile ilgili görüşlerini kaza-kader bağlamında yorumlamaktadır.

İkinci bölüm "Mâtürîdî ve Yöntem" başlığı altında hazırlanarak, Mâtürîdî'nin Kur'an, sünnet ve hadis ile ilgili anlayışı ve bunları uygulamada kullandığı yöntemi ayrı makalelerle tartışılmıştır. İlk makale "İmam Mâtürîdî'nin Kur'an Anlayışı" ismini taşımaktadır. Bu kısım Doç. Dr. Ali Karataş tarafından yazılmıştır. Yazar bu konuyu ele alırken bir insanın Kur'an ile ilgili görüşlerinin aslında Kur'an anlayışını ortaya koyacağı düşüncesinden hareketle Mâtürîdî'nin Kur'an ile görüşlerini aktarmaktadır. Bunu yaparken de öncelikle Kur'an'ın Allah kelamı oluşunun nasıllığından ve yaratılmış olan insan ile Allah'ın nasıl bağlantı kurduğundan bahsedilmiş, sonra ise yazılı, her şeyi açıklayan bilgi kaynağı olarak Kur'an'ın mahiyeti üzerinden Mâtürîdî'nin fikirleri anlatılmıştır. Özellikle kelamî tartışmaları içeren bu kısımlardan sonra Kur'an'ın biçim, içerik gibi özellikleri ve para karşılığında okutulmasının hükmü konusunda Mâtürîdî'nin görüşlerine yer verilmiştir. Bura-

dan hareketle, Mâtürîdî'nin "Kur'an'ın ihtiyaç ve olaylara binaen hüküm içeren, kıyamete kadar var olabilecek meseleleri açıklığa kavuşturacak içeriğe ve gayesini açıklayacak dil ve anlatım özelliklerine sahip, tefsir ve te'vile imkân veren bir kitaptır" görüşüne sahip olduğu sonucu çıkmaktadır.

İkinci makale ise Prof. Dr. Yusuf Şevki Yavuz tarafından yazılmıştır ve "Mâtürîdî'nin Sünnet Anlayışı" başlığını taşımaktadır. Makalede kısaca Mâtürîdî'ye ve onu diğer âlimlerden ayıran özelliklerine yer verilmiş, onun Kur'an'ı doğru anlama noktasındaki çabası ve akla, dirayete, takvaya verdiği önem vurgulanmıştır. Sonrasında ise onun sünnet hakkındaki görüşleri çok çeşitli örnekler verilerek aktarılmıştır. Burada aktarılan bilgilerden Mâtürîdî'nin sünneti hikmet olarak anlayıp Hz. Muhammed'in din anlayışı olarak gördüğünü, sünnetin Kur'an'ı nesh ettiği görüşünde olduğunu anlıyoruz. Bunun yanı sıra bu kısımda Mâtürîdî'nin ahad hadisler, sünnetin sünnetullah ile ilişkisi gibi konulardaki görüşleri de işlenmiştir. Bu bölümdeki esas amaç Mâtürîdî'nin akılcı yöntemini tanıyarak günümüzde karşılaşılan sorunlara çözüm için bir örneklem oluşturmaktır.

Üçüncü makale "İmam Mâtürîdî'nin Hadis Anlayışı" başlığı ile Prof. Dr. Nuri Tuğlu tarafından kaleme alınmıştır. Bu kısma hadis ve sünnetin tanımları verilerek başlanmıştır. Daha sonra gerekli ve kesin bilgi veren duyuların, idrak ve kıyas imkânı tanıyan aklın, nakledilen bilgi olarak haberin (ki bunun çeşitleri tafsilatlı anlatılmıştır) Mâtürîdî için bilgi kaynağı oluşundan detaylı bir şekilde bahsedilmiştir. Ayrıca Mâtürîdî'nin haber-i vâhidi delil olarak kullandığı ve kullanmadığı konuların ne olduğundan, Kur'an'a ve akla, çoğunluğun görüşüne, tarihi verilere ve sünnetin umumuna uygun oluşuna göre onun sahihliği ile ilgili kistaslarından, kendi tefsirine kaynaklık eden en mühim şeyin hadisler olduğundan da söz edilmiştir. Buradan Mâtürîdî'nin şekilci, kalıplaşmış fikirlerden uzak bir metodolojisinin olduğu ve bu gün benzer yöntemin benimsenebileceği sonucu çıkmaktadır.

Üçüncü ve son bölüm "Mâtürîdî ve Kültür" başlığı ile oluşturulmuş, diğer kültür ve din etkileşimine karşı Mâtürîdî'nin yaklaşımı ve onun fikirleri öncülüğündeki Mâtürîdîlik akımının aşamaları anlatılmıştır. İlk makale "İmam Mâtürîdî, Bâtînilik ve Gnostik Akımlar" başlığını taşımaktadır. Bu kısım Prof. Dr. Hilmi Demir tarafından yazılmıştır. Makaleye, Mâtürîdî'nin Bâtînî ve bilhassa Gnostik inanç gruplarına karşı fikri mücadeleye girmesinin nedeninin, Müslümanların, sınırları genişleyen, özellikle Mâverâünnehir gibi ticari ve kültürel olarak önemli bir bölgeye ulaşan İslam coğrafyasının etkisiyle, kültürel ve entelektüel olarak örgütlenen gruplar ile karşılaşması olduğu söylenerek başlanmıştır. Mâtürîdî, bu grupların

evrenin yoktan var edildiğine karşı çıkmalarını ve varlığa tanrısal özellik atfetmelerini, yaratılış ile ilgili açıklamalar yaparken mitolojiyi kullanarak akıldan uzaklaşmalarını, kötülüğün etkisiyle Tanrının müdahalesinin olmadığı bir kaos ortamının bulunduğu düşüncesini kendi akli ve istidlali yöntemini kullanarak çürütmektedir. Yazar Mâtürîdî'nin bu izahlarını gnostiklerin düşüncelerini verdikten sonra antitez olarak sunmaktadır.

İkinci makalenin başlığı "İmam Mâtürîdî'nin Şîa'ya Yönelttiği Eleştiriler"dir. Yazar, Prof. Dr. Sıddık Korkmaz, Mâtürîdî'nin farklı mezheplerin etkisi altındaki coğrafyada yaşadığını ve siyasi gücün etkisiyle yayılma imkânı bulan Şîi'liğin İsmâiliyye ve İmamiyye mezheplerine yaptığı eleştirilerin özellikle akâid alanında olduğunu söylemektedir. Daha sonra her iki mezhebin görüşleri ayrı ayrı Mâtürîdî'nin antitezleri verilerek sıralanmaktadır. Mâtürîdî argümanlarını Kur'an'dan hareketle ve akli kullanarak sunmaktadır. Buna göre İsmâiliyye mezhebi yaratılış ile ilgili görüşlerinde, Allah'ın isimlerini başka varlıklara vererek onu teşbihten korumak isterken yaptığı açıklamalarında şirke düşmekte, nübüvvet, masum imam, vahyin dili ve mahiyeti ile ilgili aşırı te'viller neticesinde naslara uygun olmayan düşüncelere sahip olmaktadır. İmamiye mezhebi ise, imamet meselesi altında siyasi konuları din ile ilişkilendirerek kaideler çıkarmaktadır. Yazar, bu mezheplerin ortak paydası Kur'an olduğu için, Mâtürîdî'nin ayetlerle izahlar yaptığını ve neredeyse kimseyi küfürle itham etmediğini söylemektedir.

Üçüncü ve son makale Doç Dr. Mehmet Kalaycı tarafından "Hanefî Geleneği Mâtürîdî Üzerinden Okumanın İmkânı –Buhara ve Semerkand Farklılaşması Bağlamında Bir Değerlendirme" başlığı ile yazılmıştır. Yazar, belli kişi veya dönem dikkate alınarak yapılan çalışmaların neticesinde ortaya çıkan yanlış veya eksik anlamların önüne geçmek için bir mezhebin geniş zaman ve mekân bağlamında, bütünsel bir gelenek içerisinde, sosyo-kültürel ortamı unutmadan incelenmesi gerektiğini öne sürerek bu yöntemden hareketle Mâtürîdî'nin yaşantısı ve görüşleri üzerinden Hanefîliğin teşekkülü incelenmiştir. Çünkü Mâtürîdî Hanefî gelenekte yetişmiş, kelâmcılığı ile ön plana çıkmış bir âlimdir. Kendisinden sonra Hanefîlik, halkın kelâmî düşünme tarzına gösterdiği katı tepkiler, bazı mezheplerin siyasi propaganda ve faaliyetleri nedeniyle kelimadan fıkhaya kaymış ancak Hanefî geleneğin Eş'arîler ile karşılaşması ve beraberinde getirdiği tartışmalar Mâtürîdî'yi yeniden ilgi odağı yapmış ve Hanefî geleneğin kelâmî yönü yeniden gündeme gelmiştir. İşte bu noktadan hareketle bu makalede bilhassa Mu'tezili görüşlerden uzak durma düşüncesiyle Buhara ve Semerkand Hanefîlerinin ima-

nın mahlûk olup olmadığı ve aklın bir şeyi vacip kılıp kılamayacağı hususlarından farklılaşarak oluşumlarının süreci incelenmiştir.

Üç bölüm halinde hazırlanması, başlık ve içeriğin uyum içinde olması, Mâtürîdî'nin fikirlerinin ve etkilerinin derli toplu verilmesi noktasında kitabın başarılı bir seçim olduğunu düşünmekteyiz. Ancak her birinin müstakil makale olması ve konularının birbiri ile ilişki içerisinde bulunmasından kaynaklandığını düşündüğümüz, bölümlerde aynı konular ile ilgili tekrarlar olabilmektedir. Tartışılan bu kelâmî konuları anlamak zaten yoğun bir zihin faaliyeti gerektirdiğinden bu tekrarlar okuyucuyu rahatsız etmemekte aksine aslında zihne anlama noktasında farkında olmadan yardım etmektedir. Kitap, içindekiler kısmı okunduğu andan itibaren aslında okuyucunun nelerle karşılaşacağına dair ipuçları oluşturmaktadır. Eser, içinde yer alan kelâmî konuların gayet akademik bir üslup ve izahlarla yazılması, hem Mâtürîdî'ye hem de kelâma dair pek çok meseleyi ele alması, Mâtürîdî'nin yöntemini bir örneklem olarak sunması nedeniyle, İslami ilimler ile ilgili bölümlerde okuyan üniversite öğrencilerinin yanı sıra bu sahada çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için de başvuru kaynağı olabilir. Kelâmî meselelere hâkim birisi için bu kitap, Mâtürîdî kıstas alınarak yazılsa da, farklı kelâm âlimlerini de bu minvalde anlamak için bir bakış açısı sunmaktadır.

Kaynakça

Korkmaz, Sıddık, ed. *İmam Mâtürîdî'nin İzdüşümü*. I. Baskı. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.